

Elämää uskonrukouksessa

Eletty usko vanhoillislestadiolaisten ehkäisykeskustelun valossa

JOHDANTO

Ajattelen, että yksi varmoista asioista kaiken epävarmuuden keskellä on se, että jokainen lapsi on Jumalan lahja, ja jokaisen lapsen elämälle Jumala antaa merkityksen (mies 77).¹

Vanhoillislestadiolaiset² mieltävät Jumalan luomistyön pyhäksi. Jumalan luomistyön seurauksena tapahtuva uuden elämän syntyminen, lapsi, on lahja. Tämä todettiin muun muassa Suviseurojen kannanilmaisussa vuonna 2009:

– – voidaan vanhoillislestadiolaisten ehkäisykielteisyyden pelkistää seuraavaan: 1) Avioliitto on Jumalan luomisjärjestyksen mukaan miehen ja naisen välinen liitto, jonka varsinaisena tehtävänä on suvun jatkaminen. Tähän luomistapahtumaan Jumala kutsuu yhteistyökumppanikseen äidin ja isän. 2) Koska lapsi on Jumalan luomisteko, Herran lahja, ja lapsen arvo Jeesuksen mukaan ehdoton, uuden elämän syntyminen on alusta lähtien pyhä tapahtuma, johon ihminen ei saa puuttua.³

Uskonnontutkimuksessa pyhän käsite kuvaa tärkeinä pidettyjä, vakavasti otettavia ja luovuttamattomia asioita, jotka yhdistävät ihmisen transsendentaaliseen läsnäoloon.⁴ Pyhänä pidetyt asiat ovat sidok-

sisssa siihen kontekstiin, jossa ne ilmenevät. Se, mitä pidetään pyhänä, voi vaihdella myös saman uskonnollisen tradition sisällä.⁵ Lestadiolaisuudessa pyhä mieltyy kiinnostavasti osaksi arkea, ja sen voidaan siten nähdä olevan jännitteinen durkheimilaiselle määritelmälle pyhästä arjesta erotettuna.⁶ Lestadiolaisuudessa pyhä konkretisoituu ehkäisemättömyydessä eli ”luomistapahtuman” kunnioittamisessa osana arkea ja ruumiillisuutta.

Vanhoillislestadiolaisuus on Suomen evankelisluterilaisen kirkon sisällä toimiva herätysliike. Se on elinvoimaisena liikkeenä säilyttänyt omaleimaisen kulttuurinsa varsin pitkälle.⁷ Liikkeen perustajan Lars Levi Laestadiuksen (1800–1861) jalanjäljissä se on myös ylläpitänyt pietististä mystiikkaa ja uskon henkilökohtaisuutta korostavaa uskontulkintaa.⁸ Laestadiuksen antropologiaa on pidetty jopa materialistisena, mikä johtuu hänen omaleimaisesta käsityksestään ihmisen orgaanis-ruumiillisesta suhteesta todellisuuteen.⁹ Laestadiuksen vaikutusta nykylestadiolaisuuteen on vaikea arvioida. Esimerkiksi Laestadiuksen aikalaisella, maallikkosaarnaaja Juhani Raattamaalla on ollut nykylestadiolaisuuteen jopa suurempi vaikutus kuin Laestadiuksella itsellään.¹⁰ Mystiikan ja materialistisen antropologian voidaan kuitenkin katsoa vaikuttavan liikkeen myö-

hempiin käsityksiin ihmisestä ja ruumiillisuuteen liittyvästä pyhästä.

”Ehkäisykielto” on yhteiskuntatieteellisissä tutkimuksissa vakiintunut tapa ilmaista lestadiolainen käsitys suhtautumisesta syntyvyyden säännösteilyyn.¹¹ Termi on kiistelty, sillä sen on katsottu määrittävän asiaa ulkoapäin, eivätkä lestadiolaiset itse käytä sitä.¹² Aineistoni kertojat eivät käytä ehkäisykielto-termiä, olivatpa he ehkäisemättömyyteen tiiviisti sitoutuneita tai siihen kriittisesti suhtautuvia. Tässä artikkelissa käytän termiä ehkäisemättömyys teologisen uskonnontutkimuksen käsitteenä. Termin valinnalla korostan ehkäisypäätöksen luonnetta uskonnollisena käytänteenä. Terminologian uskollisuus aineistolle välttää myös kielen kolonialismia, toisin sanoen sitä, että uskonnollisen elämän piirteille annetaan sellaisia määrittäviä merkityksiä, joita kertojat itse eivät anna.

Aiemmissa tutkimuksissa on todettu, että internetkeskustelut ovat mahdollistaneet yksittäisten vanhoillislestadiolaisten uskontulkintojen, mutta myös uskoon kiinnittyvien arkisten kokemusten jakamisen vertaisseurassa. Verkon on katsottu tarjoavan areenan myös kriittisille näkökulmille ilman pelkoa yhteisöllisistä sanktioista.¹³ Verkkokeskusteluaineistossa toistuneet aiheet väsymyksestä, ehkäisystä ja opista ohjasivat tarkastelemaan uskon ruumiillistumista (embodiment)¹⁴ verkkokeskusteluissa. Analyysini sijoittuu uskonnontutkimuksellisesti eletyn uskonnon (lived religion) tutkimukseen. Eletyn uskonnon tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten tavalliset ihmiset harjoittavat, kokevat ja ilmaisevat uskontoa ja hengellisyyttä jokapäiväisessä elämässä.¹⁵ Yksi sen erityisistä painopisteistä on ruumiillisuus uskonnollisten käytänteiden kohteena: miten pyhä tulee todeksi ruumiillisissa kokemuksissa tietystä ajasta ja paikasta?¹⁶

Tässä artikkelissa kysyn, miten lestadiolainen usko ruumiillistuu verkkokeskustelujen perusteella. Kyse on käsitteellisesti materian ja kognition välisestä suhteesta uskonnossa: yhtäältä ihmisestä materiaalisessa ruumiissa havaittavana, aistinvaraisena olentona, toisaalta teologisista käsityksistä tiedollisena, uskomuksellisenä tai kokemuksellisenä ulottuvuutena eli kognitiona. Termillä ’usko’ (faith) viitataan liikkeen teologian arkiseen elettyyn

tulkintaan. Analyysissa tarkastelen tekijöitä, jotka rakentavat ruumiillisuuden ja uskon välistä yhteyttä. Analysoitavana oleva aineisto koostuu lestadiolaisen liikkeen piirissä olevien ihmisten käymistä verkkokeskusteluista vuodelta 2011. Kaikki keskustelut liittyvät sukupuoleen, ja keskustelun keskiössä on ehkäisytematiikka sekä naisen lisääntymisruumis. Miesten ruumiillisuus asettuu analyysin kohteeksi tunteissa, jotka peilaavat naisen ruumiillisuutta.

ELETTY USKONTO JA AIEMPI TUTKIMUS

Teoreettiset käsitteet arkipäivän uskonto (everyday religion)¹⁷ ja eletty uskonto (lived religion)¹⁸ ovat ohjanneet kiinnittämään tutkimuksellista huomiota arkisen elämän ruumiillistuneisiin käytänteisiin us-

- 1 Sitaatin perässä on ilmaistu kertojan sukupuoli, mikäli se on aineistosta saatavilla. Numero lainauksen perässä kertoo sitaatin paikan alkuperäisessä aineistossa.
- 2 Vanhoillislestadiolaisuudesta on tutkimuksessa käytetty myös nimitystä SRK-vanhoillisuus sen organisaationimikkeen mukaisesti. Vanhoillislestadiolaisen herätysliikkeen paikallisyhdistysten kattojärjestö on Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys ry., myöhemmin SRK. Lestadiolainen liike on jakaantunut usein, ja nykyisin siinä tiedetään olevan jopa seitsemän yli 1000 jäsenen ryhmää. Talonen 2016, 1. Kun tässä artikkelissa käytän termiä lestadiolaisuus, tarkoitan sen suurinta, vanhoillislestadiolaista haaraa.
- 3 Lohi 2009. Suviseurat ovat lestadiolaisuuden vuosittainen kesäjuhla, joka kokoaa yhteen 60 000–80 000 ihmistä.
- 4 Anttonen 1996, 16.
- 5 Lynch 2012, 101; Rothenbuhler 1998, 23.
- 6 Durkheim 2001, 41.
- 7 Talonen 2014, 19, 30.
- 8 Joensuu 2013, 23–25; Juntunen 1982, 259–260.
- 9 Joensuu 2013, 27–28.
- 10 Lohi 2007, 14; Manner 2006, 48; Talonen 2016, 2.
- 11 Hurtig 2013, 44; Nykänen 2012, 235; Pelkonen 2013, 185; Toivio 2013, 125.
- 12 Toivio 2013, 124. Ehkäisykiellon valta-aspekteista ks. Nykänen 2012, 235–246.
- 13 Hintsala 2013, 83–85; Nykänen 2012, 130.
- 14 McGuire 2008, 102.
- 15 McGuire 2008, 13.
- 16 Orsi 2005, 73–74.
- 17 Ammerman 2007, 219, 229. Eletystä uskonnosta on akateemisissa maailmassa käyty keskustelua lähinnä englanniksi, joten vakiintuneita suomenkielisiä termejä ei vielä ole.
- 18 Bender 2012, 215; Orsi 2003, 172; McGuire 2007, 198.

konnollisten instituutioiden sisällä ja ulkopuolella.¹⁹ Eletyn ja arkipäiväisen uskonnon tutkimuksessa on oltu kiinnostuneita uskonnon sosiaalisesti jaetuista ruumiillisista käytänteistä (practices).²⁰ Uskonnolliset käytänteet on nähty uskonnollisen identiteetin olennaisena pohjana.²¹ Käytänteen käsite viittaa konstruktion, joka rakentaa yksilöitä sosiaalisina olentoina ja sosiaalisia maailmoja yksilöiden ympärillä. Käytäntöjen kautta yksilöt sisäistävät kulttuuriset symbolit ja merkitykset.²² Uskonnolliset käytänteet, esimerkiksi käsien ristiminen rukoukseen, liittyvät yksilön osaksi uskonnollista yhteisöä ja yksilön ruumiin uskonnollisiin merkityksiin.²³

Eletyn uskonnon tutkimuksen piirissä esiintyy vaihtelevia painotuksia kognitiivisen merkityksestä eletyssä uskonnossa.²⁴ Esimerkiksi McGuire ja Orsi ovat huomauttaneet, että protestanttiset ideaalit ovat ohjanneet uskonnontutkijoiden katsetta fokuisoitumaan oppiin ruumiillisuuden kustannuksella.²⁵ Viime vuosina on kuitenkin yhä enemmän kiinnitetty tutkimuksellista huomiota luterilaiseen ruumiillisuuteen tai sen puutteeseen. Esimerkiksi Niemelä on todennut, että luterilaisuutta on pidetty hengellisesti kylmänä ja etäisenä, uskon pitäisi ”tuntua”.²⁶ Nykyluterilaisuus täydentyykin usein muilla ruumiillisuutta korostavilla vaikutteilla, kuten intialaisperäisillä uskonnoilla, enkeleillä tai vaikkapa luonnolla.²⁷ Voi sanoa, että lestadiolaisuus vahvasti ruumiillisena uskonnonharjoittamisena asettuu osaksi monimuotoista luterilaista ruumiillisuutta. Lestadiolaista elämää ei ole kuitenkaan tarkasteltu ruumiillisen uskonnon näkökulmasta.

Uskonnolliset käytänteet tukevat uskonnollista kokemusta: ruumis ja konkreettiset tavarat – uskon materiaaliset elementit – tukevat uskonnollista elämää.²⁸ Kiinnostavaa on kuitenkin myös se, miten ruumis haastaa uskoa. Eletyn uskonnon tutkimuksen korostuksia tarkasteltaessa voi kysyä, onko siinä kiinnitetty riittävästi huomiota uskoon ja käytäntöiden taustalla oleviin kognitiivisiin prosesseihin. Protestanttinen uskokaan ei ole niin ”ruumiitonta” kuin mitä opillinen ideaali antaa ymmärtää. Lestadiolaisuus ruumiillisuutta korostavana protestanttisena uskonnollisuutena on erityisen kiinnostava tutkimuskohde eletyn uskonnon näkökulmasta. Lestadiolaisuudessa uskolla on silminnähten havaittavia vaikutuksia ih-

misten ruumiillisuuteen ja arkielämään.²⁹ Eletyn uskonnon lähtökohdista katsottuna sekä teologialla että ruumiilla on merkitystä: käytäntöiden taustalla olevat tiedolliset ja kognitiiviset prosessit antavat käytänteille niiden merkityksen.³⁰

Opilla, erityisesti käsityksillä vanhurskauttamisesta, on lestadiolaisuudessa ensisijainen asema todellisuuden selittäjänä.³¹ Lestadiolaisen eletyn uskonnon kokonaisuus rakentuu siten teologian ja ruumiin välisessä jännitteessä. Epistemologisesti katsottuna henkilökohtainenkin usko rakentuu sosiaalisesti ja vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa.³² Tämän artikkelin taustalla on käsitys uskonnollisen todellisuuden sosiaalisesta rakentuneisuudesta kommunikatiivisessa prosessissa, mikä on eletyn uskonnon tutkimuksessa tyypillinen lähestymistapa.³³

Lestadiolaisuustutkimusta on viime vuosina ilmestynyt kohtuullisen runsaasti. Historiatutkimusta³⁴ on täydentänyt yhteiskuntatieteellisistä näkökulmista käsin tehty valta- ja väkivaltatutkimus.³⁵ Väitöstasoisia teologisia tutkimuksia on vain vähän ja niiden fokus on ollut liikkeen virallisessa opissa, kuten vanhurskauttamisopissa.³⁶ Myös sukupuolta ja seksuaalisuutta on tarkasteltu lähes yksinomaan liikkeen virallisten tekstien tasolla: tarkasteltavina ovat olleet ehkäisykäsitteet ja sen historia³⁷ sekä homoseksuaalisuusopetus,³⁸ mutta myös Laestadiuksen teologian ruumiilliset painotukset.³⁹ Arjessa eletyn lestadiolaisuuden teologinen tutkimus puuttuu lähes kokonaan,⁴⁰ vaikka liike on ollut laajasti esillä suomalaisessa julkisessa mediassa⁴¹ sekä populaarikulttuurissa ja kaunokirjallisuudessa⁴² koko 2000-luvun alun ajan juuri sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvien teemojen kautta. Myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen rinnalle on kaivattu teologisempaa otetta.⁴³ Tässä artikkelissa avataan teologisia näkökulmia tarkastelemalla sekä oppia ja käytäntöjä.

NETNOGRAFINEN MENETELMÄ JA AINEISTO

Metodologisesti näkökulma on verkkoetnografinen ja aineistolähtöinen. Verkkoetnografioissa, joista netnografinen lähestymistapa⁴⁴ on yksi mahdollinen, verkko nähdään vuorovaikutuksen

tilana. Verkkoetnografitt ovat kiinnostuneita verkkokulttuurista ja tutkijan osallistumisesta tuohon kulttuuriin.⁴⁵ Verkkokeskustelut ovat vuorovaikutuksellisesti tuotettuja ja usein myös vuorovaikutuksellisesti kerättyjä. Tutkimusaineistoni keruuta edelsi vuosien seuranta työ lestadiolaisuutta koskeissa verkkokeskusteluissa. Seurannan perusteella keräsin tutkimusaineiston vuoden 2011 aikana käyttyjen keskustelujen joukosta. Valintaa ohjasivat aineistokriteerit: narraatioiden tuli koskea sukupuolta, ne olivat minä-muotoisia ja kirjoittajan omaan lestadiolaisuudessa elettyyn kokemukseen perustuvia.⁴⁶ Yhteensä aineistossa on 380 narraatiota.

Erityisesti etnografien esillä pitämä muistutus tutkijan itsereflektion merkityksestä osana tutkimuksen tiedontuottamisen prosessia on olennainen missä tahansa tutkimuksessa. Olisi virhe ottaa tutkijan osa annettuna, kyseenalaistamattomana, ja samalla vaieta siitä.⁴⁷ Henkilökohtainen taustani lestadiolaiseen liikkeeseen kasvaneena tekee minusta eräällä tavalla natiivin,⁴⁸ jolla on käsitys siitä, miten olla tilallisesti, ruumiillisesti ja kommunikaatiivisesti ”oikein” lestadiolaisella tavalla. Vaikka oma positioni on liikkeestä irrottautunut, lapsuudesta saakka tutut tavat ja käyttäytymisen koodit sekä niiden merkitykset ovat niin sanotusti ihon alla. Etnografi on tutkimuskohteessaan osa kentän ”ruumiillista järjestystä”,⁴⁹ ja tutkimuksessa ilmaistu kokemus ruumiillisen järjestyksen osana olemisesta (esimerkiksi lestadiolaisena raskaana olevana naisena) vie myös tutkijaa osaksi näitä muistoja ja kokemuksia samalla kun niihin muodostuu etäisyyttä ja tietoista kriittistä erontekoa. Kokemus ruumiillisuudesta, ja sen myötä syntynyt tieto, on lisäksi sukupuolittunutta.⁵⁰ Tässä tutkimuksessa kentän ruumiillinen

19 Kolmas vastaava ilmaus ’vernacular religion’ jää tämän käsitteilyn ulkopuolelle, sillä se ohjaa katsomaan elettyä uskontoa folkloristiiikan näkökulmasta, kansanperinteenä tai uskonnon kansanomaisuutena. Primiano 1995, 42. Tutkimuksessa yleisemmin käytetty käsite on ’lived religion’, vaikka tutkittaisiin yhtäläillä elettyä, kansanomaisia muotoja saaneita uskonnon muotoja ja tulkintoja. Ammermann 2007, 10–14; Lövheim 2007, 86.
20 Ammerman 2007; Kupari 2015, 24; McGuire 2008, 13.
21 Kupari 2015, 24.
22 Kupari 2015, 24.
23 McGuire 2008, 39.

24 McGuire (2008, 12–13) esittää, että eletyn uskonnon ajattelu perustuu käytänteille enemmän kuin ideoille ja uskomuksille. Orsi (2005, 73–77, 170) korostaa uskonnon materialisoituneiden ja ruumiillistuneiden muotojen tekevän näkymättömän näkyväksi, pyhän läsnäolevaksi (presence). Orsi varoittaa merkityksenmuodostamisesta ”yli” tai ”edeltäen” sitä kontekstia, johon tuo merkitys liitetään. Edeltävät merkitykset kantavat mukanaan perustavanlaatuisia poliittisia, eettisiä ja epistemologisia oletuksia. Merkityksiä antavien itsenäisten (modernien) subjektien korostamisen sijaan tulisi kiinnittää huomiota merkityksenannon ruumiillisiin ja paikantuneisiin tekijöihin.
25 Kognitiiviseen uskonnon ulottuvuuteen McGuire (2008, 41) sisällyttää uskomusten, asenteiden, mielipiteiden ja tiedon aspektit. Vrt. Orsi 2005, 188–191.
26 Niemelä 2006, 225.
27 Ks. Utraiainen & Salmesvuori & Kupari 2014, 10.
28 Ammerman 2007, 83; Kupari 2015, 91.
29 Ehkäisykäsityksen lisäksi usko ruumiillistuu näkyvästi lestadiolaisilla naisilla meikkaamista ja korujen käyttöä koskevien tapojen vuoksi. Tavot ovat hienovireisiä sopimuksia siitä, mikä on sopivaa ja kaunista: koruja voidaan käyttää paljon, mutta ei korvissa; hiuksia voidaan muotoilla vapaasti, mutta ei värjätä. Meikkaamattomuudesta ja koruista ei löydy virallisen tason kirjoitettua opetusta, minkä takia niihin on vaikea päästä tutkimuksellisesti kiinni. Silti jokapäiväisessä uskonelämässä niillä on iso rooli yhteisöön kuulumisen ja siitä irrottautumisen merkkeinä. Vrt. Manner 2006, 46, 87.
30 Esim. Lövheim 2007, 86; Orsi 2005, 170.
31 Nurminen 2016, 10.
32 Henkilökohtainen, sydämen uskoksi nimetty hengellisyys toteutuu lestadiolaisuudessa ”oikeimmin” osana yhteisöä. Nykänen 2013, 147.
33 Berger & Luckmann 2002, 13; McGuire 2008, 13; Orsi 2005, 169.
34 Palola 2015. *Teologinen Aikakauskirja* julkaisi vuonna 2014 (TA 1/2014) lestadiolaisuus-teemanumeron, joka keskittyi lestadiolaisen liikkeen syntyvaiheisiin ja historiaan. Ks. esim. Talonen 2014.
35 Hurtig 2013; Linjakumpu 2015; Nykänen & Luoma-aho 2013.
36 Nurminen 2016.
37 Alasuutari 1992; Toivio 2013.
38 Kejonen 2014.
39 Manner 2006; Nilsson 1988.
40 Yksi harvoja poikkeuksia on Lampela 2013.
41 Mm. Ihmisoikeusliitto 2009; Yle 22.12.2014.
42 Ruoho & Ilola 2014; Rauhala 2014.
43 Talonen 2016, 7.
44 Net+ethnography eli netnografia on yksi etnografisen tutkimuksen laji (Kozinets 2015). Se on osa laajempia verkkoetnografisia metodologisia keskusteluja, ks. esim. Hine 2015.
45 Esim. Hine 2015.
46 Tarkemmin aineistokriteereistä ja aineiston arvioinnista Hintsala 2012.
47 Thomas 1993, 9.
48 Vrt. Coffey 1999, 33.
49 Vrt. Lappalainen 2007, 113.
50 Vrt. Hakala & Hynninen 2007, 210.

järjestys mukautuu verkon olosuhteisiin. Kommunikaatio tapahtuu toisten keskustelijoiden tavoin etäällä toisista, verkkokeskustelujen välityksellä. Tällöin saatava tieto on tavallaan irrallaan sen tuottajasta eikä tiedon alkuperää ja oikeellisuutta voida loppuun saakka todentaa. Tällöin tarkastelun kohteena on se kuva, jota verkkokeskustelut välittävät, ei niiden takana oleva tiedontuottaja.

Ehkäisykysymys on kietoutunut naisen asemaan liittyviin poliittisiin päämääriin. Vastentahotoisesti ihmisiä määrittävänä ”ehkäisykielto” on ihmisoikeuskysymys.⁵¹ Toisaalta ehkäisemättömyys on nähty uskonnonvapauskysymyksenä.⁵² Toisiaan täydentävät näkökulmat ohjasivat minua kiinnittämään huomioni ihmisten omiin moninaiisiin perusteluihin ehkäisemättömyydestä ja ehkäisystä.

Oikeuskysymykset, positioni tutkijana sekä ilmiön kiinnittyminen laajempaan keskusteluun haastavat pohtimaan tutkimuksen etiikkaa. Lestadiolaisuuskeskustelussa haasteena ja rikkautena on ollut keskustelun kerroksellisuus: yhtä aikaa esillä on ollut kokemus- ja tutkimustietoa sekä liikkeen sisältä ja ulkopuolelta tulevaa toiseuttavaa puhetta. Julkinen valokeila synnyttää emansipaation lisäksi haavoittuvaisuutta ja turvattomuutta. Tutkimus on laestadiolaisuuden tapauksessa ollut yksi julkisen valokeilan osa. Voi kysyä, ketkä ovat tutkimuksen näkökulmasta haavoittuvassa asemassa.⁵³ Haavoittuvuus voi määrittyä monin tavoin: yhteisössä uskoa toisin tulkitseville, esimerkiksi netissä kirjoitteleville, on koitunut sosiaalisia sanktioita ja liikkeestä ulos sulkemista. Toisaalta haavoittuvassa asemassa ovat ne liikkeeseen sitoutuneet, jotka haluavat elää uskonsa mukaisesti ja kieltäytyvät ehkäisystä ympäröivän yhteiskunnan odotusten vastaisesti. Monet liikkeen jäsenet kokivat julkisen keskustelun synnyttävän negatiivista leimaa yhteisön ja sen jäsenten ylle, mikä on kokemusten mukaan lisännyt kärsimystä. Tutkimuksellisesti tällainen tilanne ohjaa sitomaan johtopäätökset tiiviisti aineistoon ja ottamaan eettiset kysymykset huomioon kontekstuaalisesti. Aineisto rajautuu sidoksissa kontekstiinsa, ei sen ulkopuolelle osoittavana tiedonlähteenä.⁵⁴ Tieto rakentuu tässä artikkelissa verkossa. Tutkimuksen tehtävä on tehdä tiedon rakenteita ja merkityksiä näkyväksi.

ANALYYSIN KULKU

Analysoin netnografisesti kerätyn aineistoni sisällön digitaalisesti Atlas.ti -ohjelman avulla. Kategorisoin yksittäisistä narraatioista ensin opillisia lausumia, sitten opillisten lausumien ruumiillisia vastineita. Usein nämä olivat löydettävissä samasta narraatiosta. Alla olevassa sitaatissa on esimerkki koodauksesta: hakasulkeissa ensimmäinen kooditermi kertoo koodin yläluokan (teologia/ruumiillisuus) ja jälkimmäiset termit pilkulla erotettuina alaluokan ja koodin.

Minulle on jokainen meille annettu lapsi erittäin rakas enkä todellakaan voi osoittaa, että joku olisi ylimääräinen. Mutta ei minulle ole tässä vaiheessa rakkaita ne lapset jotka meille mahdollisesti vielä tulee. Sen sijaan rakasta minulle on lasten, vaimon ja minun oma terveys ja sen edistäminen omilla toimilla [ruumiillisuus – terveyden edistäminen]. – – Minunkin omatunto on sanonut jo jonkin aikaa, että sinä et kestä tätä tahtia kasvavaa vastuuta, mutta olen sen vaientanut opetuksen mukaisesti [teologia – ehkäisy on synti]. Samaa rataa on oma terveyteni mennyt alaspäin [ruumiillisuus – terveydelliset ongelmat, uupumus]. (mies, 157)

Analyysin edetessä huomasin, että ruumiillisille tilanteille rakennettiin myös teologisia perusteita, jolloin ruumiin ja teologian vuorovaikutussuhde on käänteinen verrattuna edelliseen esimerkkiin:

En itse koe ehkäisyn käyttöä muuten hankalaksi, kuin siksi, että siitä ei (vielä) ole helppo puhua kenenkään kanssa. [ruumiillisuus – ehkäisy] Pelkään muiden vl-ihmisten reaktioita. En niinkään pelkää Jumalan suhtautumista asiaan, sillä uskon, että hän todellakin näkee sydämeen asti, ja näkee mikä minun sieluni tila on. [teologia – rakastava Jumala, uskonvanhurskaus] Tunnen olevani uskovainen, vaikka ehkäisen. (nainen, 264)

Ruumiin ja teologian suhde on siis vähintäänkin kaksisuuntainen tai kehällinen: teologia rakentaa suhdetta ruumiiseen, mutta ruumis myös rakentaa teologiaa. Ruumiin ja teologian suhde on myös liittimäinen, ja usein sekä uskon ruumiillinen aspekti että teologinen ulottuvuus esiintyvät samassa lau-

sahduksessa. Analyysissa en ole niinkään kiinnostunut teologian ja ruumiillisuuden välisestä kausalisesta mekanismista vaan ruumiillisista ja teologisista tekijöistä osana tätä kytköstä. Seuraavaksi analysoin ensin ruumiillisuutta uskonnon kontekstissa. Sen jälkeen analysoin vanhoillislestadiolaisen liikkeen teologisia käsityksiä siltä osin kuin ne aineistossa kytkeytyvät ruumiillisuuteen.

RISTIRIITAINEN RUUMIILLISUUS

Verkko keskusteluissa lestadiolaisten yksilöiden ja perheiden hyvinvointi sekä arkiset huolet ja murheet nousivat keskeisesti esille. Ammerman toteaa, että ihmisten arkisia huolia ei voi väheksyä, kun tarkastellaan uskonnollista toimintaa. Jos ihmisellä on huoli pärjäämisestään, hän yrittää ymmärtää, miten harjoittaa uskontoa ”oikein”, jotta tilanne tulisi huomioiduksi ja huolet vähenisivät.⁵⁵ Huolta kannetaan ruumiissa kipuna, väsymyksenä ja sairautena. Kuormaa puretaan verkossa, mutta kertomusten perusteella myös ammattiauttajille. Ruumiillisuus ilmenee aineistossa ristiriitaisena.

Väsymyksen arkinen kuorma

Aineistossa mainitut fyysiset ongelmat limittyivät usein psyykkisten ongelmien kanssa, ja mainitut fyysiset haasteet liittyivät raskauden aikaisiin tai jälkeisiin komplikaatioihin, mutta myös lasten sairauksiin, lasten kehitysvammaisuuteen tai miehen sairauksiin. Lisätaakkaa toivat usein vielä taloudelliset ongelmat ja huoli pärjäämisestä ison perheen kanssa. Analyysin perusteella väsymys ja riittämättömyys olivat tyyppillisiä ruumiillisen ristiriidan syitä:

Itse olen niitä isojen perheiden äitejä, joilla lapsia on tullut joka vuosi, ja ikäero on ollut 1v 2kk – 1v 6kk. Jokainen ymmärtää, että tällöin lasten hyvä huolehtiminen on mahdollisuus, ja siitä kannan jatkuvaa syyllisyyttä. kynsien leikkuut, korvien pesut ja lakanan vaihdot ovat jääneet huonolle hollille. Sellainen jolla lapset tulevat kahden vuoden välein, ei voi ymmärtää esim. meidän perheen todellista arkea: Kolme on vaipoissa, kaksi ei kävele, ja sitten se jatkuva yövalvominen. (nainen, 76)

Jatkuva riittämättömyyden kokemus heikentää erityisesti naisten hyvinvointia. Hyvinvointiin liittyvät

haasteet näyttävät kriisiyttävän paitsi arjen myös uskonkäsityksen. Kriisiytynyt arki tai jaksamattomuuden kokemus lisäävät tarvetta keskustella yhdessä muiden samoin kokevien kanssa.

Riittämättömyyden kokemus ulottuu terveyden ja jaksamisen kysymyksistä teologiseen pohdintaan, kuten käsitykseen synnistä:

Jos ajattelen nykyistä elämäntilannettani. Olen valinnan edessä, ehkäisenkö vaiko saatanko uuden elämän alulle. Tunnen omat voimavarani ja tiedän, että uusi perheenjäsen on niin iso juttu/voimainponnistus, mikä vääjäämättä – halusin tai en, johtaa riittämättömyyteen ja sitä kautta laiminlyönteihin jo saatujen lastemme suhteen. Eli jos ehkäisen, se saarnataan synniksi ja jos en ehkäise se johtaa tietoisesti syntiin. Mitä neuvoksi? (nainen, 297)

Ehkäisyn käyttö naisen mukaan ”saarnataan synniksi”. Se on teologista opetusta, joka kohdistuu ruumiiseen. Toisaalta nainen itse kokee väsymyksestä johtuvan mahdollisen lasten laiminlyönnin syntinä. Syntikäsitys on saranakohdassa: onko syntiä opetuksen noudattamattomuus vai vastuulla olevien lasten hyvinvoinnin laiminlyönti?

Psyykkisten ongelmien keskellä, esimerkiksi masennusdiagnoosin saatuaan, keskustelijat tukeutuvat ammattilaisilta saamiinsa neuvoihin:

Olen pienen perheen usk.äiti. Kärsin synnytyksen jälkeisestä masennuksesta ja käytössäni on masennuslääkkeet sekä ehkäisy. Terapiani jatkuu mutta olen toipumassa. Ehkäisyä en voi kuitenkaan lopettaa, koska silloin sairastun uudelleen. Psykiatrini määrittäi hoidon kulmakiveksi ehkäisyn, ja uskon häntä. Yleensä en ole edes halunnut lukea näitä juttuja, koska mielenterveyteni ei kestä niitä kannanottoja, joissa minunkaltaiseni jyrätään. Mieluummin ehkäisen kuin ajaudun tilanteeseen että joko tapan itseni masennukseni kourissa, tai sitten kiellän uskoni

51 Nykänen 2012, 59.

52 Toivio 2013, 142.

53 Markham 2012, 4; Kozinets 2015, 143.

54 Thomas 1993, 6.

55 Ammerman 2007, 83.

sellaisen asian takia, jota Raamatussa ei edes synniksi ilmoiteta. (nainen, 103)

Ehkäisyn käyttäminen on naisen kerronnassa avain parempaan terveyteen, ja se sopii yhteen hänen uskonsa kanssa. Ristiriidan tähän tilanteeseen synnyttää ilmiön sosiaalisuus eli keskustelut, joissa ehkäisevä vanhoillislestadiolainen nainen ”jyrättään”. Yleisesti ottaen Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistyksen julkaisut kehottavat luottamaan ammattilaisiin terveydellisissä ongelmissa.⁵⁶ Käytännössä kuitenkin ratkaisut esimerkiksi ehkäisyn suhteen jäävät yksilöiden asiaksi: vakava sairaus voi olla syy ehkäistä, jolloin tukeudutaan lääkärin neuvoon. Uskontulkinta tulee haastetuksi erityisesti niissä tapauksissa, joissa selkeää terveydellistä diagnoosia ei ole, eli tilanteen ratkaisun avaimet ovat yksilöllä itsellään. Tällöin myös avaimet uskonnolliseen pohdintaan synnistä ovat kokijalla itsellään.

Vaikka ehkäisemättömyys koettaisiin kuormittavana, sitä kuitenkin saatetaan puolustaa lapsen näkökulmasta. Nainen, joka on lapsuudenperheensä kahdestoista lapsi ja itsekin äiti, perustelee ehkäisemättömyyttä oikeudella omaan ja lastensa elämään. Jos hänen vanhempansa olisivat ehkäiseet, häntä itseään ei olisi:

Olen kiitollinen omalle äidille ja isälle että eivät olleet itsekkäitä. Olen 12. ja viimeinen lapsi enkä olisi todennäköisesti syntynyt tänne maailmaan jos olisivat ajatelleet itseään ja omaa mukavuudenhalua. Minulla itselläkin on lapsia. Jotkut ovat tulleet aika tiuhaan tahtiin. Oli rankkoja aikoja silloin kun olivat vielä pieniä. Mutta nyt kun katson ja ajattelen niitä meidän lapsia, niin kiitän Jumalaa että on antanut voimaa ottaa vastaan kaikki lapset. (nainen, 21)

Ruumiin ristiriitaisuus ilmenee mukavuudenhalun hakemisen ja voimien riittävyuden välisessä jännitteessä. Ruumiillisuuden huomioon ottamista tai ruumiin viestien mukaan elämistä pidetään itsekkyytenä. Sukupolvet ylittävä ruumiillinen antautuminen pyhänä pidetylle asialle on mahdollistanut jotain sellaista – kertojan oman elämän – joka perustelee uskonnollisen ruumiinjärjestyksen myös seuraavaan sukupolveen.

Puolisoiden välinen neuvottelu

Uupumuksesta ja masennuksesta keskustelu on useimmiten naisten elämää koskevaa puhetta. Mukana on kuitenkin myös naisten kertomuksia uupuneista miehistään sekä miesten omia kertomuksia. Nämä kertomukset täydentävät kuvaa jaksamattomuudesta ja arkisista haasteista koko perheen sukupuolittuneesti ilmenevänä mutta jaettuna kokemuksena:

Olen saattanut kalliisti uskovan ja rakkaan vaimoni raskaaksi 8 kertaa 11 avioliittovuotemme aikana. Tämä on tehty, koska puolisoni omatunto näin kehottaa toimimaan. Paradoksaalista tässä on, että koen toimivani omaatuntoani vastaan lisäämällä rakkaimpani jo ennestään kohtuutonta kuormaa, kyeten itse kantamaan tästä kuormasta vain murto-osan. Ristiriita on suuri, asiasta rakentavan keskustelun käyminen on vaikeaa, joskus aivan mahdotonta. (mies, 304)

Kuuliaisuus ehkäisyopetukselle kiinnittää naisen osaksi yhteisöä. Kuuliaisuus, joka ilmenee ilmauksessa ”kalliisti uskova”, antaa merkityksellisyyden ja yhteenkuulumisen kokemuksia, vaikka opetus uhkasi jaksamista ja perheen hyvinvointia. Naisen vahva suhde yhteisöön ja opetuksen noudattaminen synnyttävät parisuhteeseen ristiriitaa, jossa mies ohittaa oman oikeudentuntonsa vaimonsa uskontulkinnan vuoksi.

Kertomuksissa puolisojen väliset sopimukset ehkäisystä tai ehkäisemättömyydestä ovat pääosin yhteisiä. Yksikään nainen ei mainitse puolisonsa painostavan tai vaativan ehkäisemättömyyteen. Pikemminkin miehet kertovat oheisen sitaatin tavoin vaimojensa joustamattomuudesta ehkäisemättömyyttä kohtaan. Naisten kuuliaisuutta voi selittää se, että pyhä ruumiillistuu juuri naisen ruumiissa, jolloin naiset kokevat kuuliaisuudesta miehiä suuremman vastuun. Analyysin perusteella syntyvä kuva lestadiolaisesta parisuhteesta on kyllä perinteisiin sukupuolirooleihin sitoutunut, mutta arki ja vastuu näyttävät jaetuilta miesten pyrkiessä tukemaan ja auttamaan vaimojaan jaksamisessa, usein itsekin uupuen. Uskontulkinnan kriisiytymisestä puhutaan usein me-muodossa, jolla viitataan perikunnan yhteisiin näkemyksiin:

Koko ajan olin sairaana, enimmäkseen psyykkisesti hajalla. Kun raskaudet seurasivat toistaan liian tiheästi, mieli ei jaksanut. Lapsivuodepsykoosi piteni kerta kerralta. Lapsemme jäivät miten kuten mieheni hoidettavaksi. Hän koetti haalia apua itselleen eri puolilta. Rukoilimme, yhdessä, ilta illan jälkeen. Rukoilimme Jumalalta apua ja ratkaisua ahdinkoomme, lastemme ahdinkoon. Lopulta hyväksyimme tosiasiat ja päätimme että otan sterilisaation, yhdeksännen lapsen syntymän jälkeen. Olemme niin nuoria että hyvinkin olisin voinut tulla raskaaksi vielä kymmenen kertaa. (nainen, 88)

Kriisin tullessa ja terveyden pettäessä kyseessä olevia haasteita pyritään hoitamaan ja ratkaisemaan hengellisin keinoin, rukoilemalla:

Elämä on muuttunut selviytymiskamppailuksi, ja rukous-elämä on ollut sitä, että epätoivoissani en jaksa rukoilla muuta kuin; Herra armahda! (nainen, 153)

Naisen rukous kiteytyy parhdukseen ”Herra armahda!”, joka on ymmärrettävissä aineiston valossa ainakin kahdella tavalla. Toisaalta se kiinnittyy anteeksiannon kaipuuseen ”kiusauksissa”, joita elämä tuo. Haave käyttää ehkäisyä voi olla tällainen kiusaus. Huudahdus voi viitata toiveeseen saada julistettu synninpäästö.⁵⁷ Synninpäästö on vanhoillislestadiolaisessa yhteisössä eleyllä uskonolle tyypillinen esimerkki siitä, miten teologinen sisältö nähdään vaikutuksellisenä voimavarana esimerkiksi arkisissa ihmissuhteiden hoitamisessa ja riitojen sopimisessa. Toisaalta armahduksen pyytämällä on varsin konkreettiset syyt: pyytjä toivoo arjen olevan kevyempää, helpompaa ja vähemmän selviytymiskamppailua. Tässä kuvassa ihminen on eräänlainen Jumalan suunnitelmien toimeenpanija, ja ruumis reagoi ”tehtävään” ei-toivotulla tavalla. Rukous nähdään verkkokeskusteluissa myös eräänlaisena elämän synonyyminä ja siitä käytetään sanaa ”uskonrukous” (137). Elämä on ikään kuin yhtä rukousta, hengitystä joka solulla yhtä uskonelämän kanssa.

Ehkäisemättömyyden lisäksi kerrotaan päätöksistä aloittaa ehkäisyn käyttö. Päätöksen syntymisessä on poikkeuksetta takana fyysisiä tai psyykkisiä haasteita, mutta myös miespuolison tuki ja kannus-

tus muutokseen. Lisäksi päätöksiä jouduttavat erilaiset ruumiin tuntemukset. Ruumis kertoo kohdat, joissa tulee valita toisin kuin liikkeessä opetetaan:

Olemme mieheni kanssa päätyneet ehkäisyyn, koska en vaan pysty nyt vastaanottamaan lapsia. Minulla on omasta lapsuudestani kaikenlaisia kokemuksia ja asioita, jotka tulee käsitellä. Lapsen ajatteleminen AHDISTAA Ja puristaa kurkkua. Plus kaikkea muuta mistä en tähän jaksa jautaa. Myös miehen mielipide asiasta painaa. (nainen, 306)

Selviytymisen kokemukset liittyivät aineistossa poikkeuksetta ehkäisyn käyttöönottoon tai naisen hedelmällisen ajan ohittamiseen, jolloin lapsia ei enää syntynyt. Kokemus parantuvasta arjesta ja selviämisestä sekä toivon heräämisestä esitettiin usein arjen jaksamisen tasolla, mutta siihen liittyi myös piirteitä hengellisyyden muuttumisesta:

Synnytyksen päätyttyä suunta elämässä on ollut pelkäämään ylöspäin, jostain pohjalta jota syvemmälle ei hengissä/järjissään olisi enää päässyt. (nainen, 80)

Varmaa on, että siinä vaiheessa kun lapsia ei enää syntynyt, alkoi myös minun toipumiseni. – Yhtäkkiä kumaraisesta ja väsyneestä äidistä tulee iloinen ja puhetta pulppuava naisimmeinen – – No eihän se ihme ole; alkaa jäämään aikaa hengittää, katsella ympärilleen, huolehtia itsestä, kuunnella omia ajatuksiaan lasten itkujen, kiukuttelun ja lukuisten vaatimusten sijaan ja jopa jollekin harrastukselle. (nainen, 79)

Nyt jaksan iloita lapsistani ja huomaan itsekin taas eläväni. Kävin läpi rankan prosessin. Terapian. Uskoni heräsi. Ei tämä ole järkeilyä, vaan vastuun kantamista elämästä. Kukaan ei voi sanoa toisen puolesta miten hänen tulisi jaksaa. (nainen, 213)

56 Ks. esim. *Päivämies* 2.3.2016

57 Anteeksianto ”Jeesuksen nimessä ja veressä” on lestadiolaisten käyttämä synninpäästön sanamuoto. Anteeksiantoon kiteytyy lestadiolaisuuden seurakuntaoppi. Siinä synninpäästön sanoihin sisältyy ajatus avainten vallasta – synninpäästön oikeuksista ja oikeasta käytöstä. Lohi 2003, 40; Nykänen 2013, 139.

Kaoottisena koettu arki oli lisännyt epäilyjä uskon oikeudenmukaisuudesta naiselle. ”Järkeilyn” kautta oli kuitenkin saattanut löytyä hengellinen ja terveydellinen tasapaino. Ruumiillisuus on aineistossa hengellistä: koko ihmisen elämä on Jumalan varassa, niin kriisit kuin myös niistä parantuminen.

RUUMIISEEN KIINNITTYVÄ TEOLOGIA

Analyysin perusteella ruumiin ja teologian kytkös on usein implisiittinen ja argumenttiltaan monitasoinen. Ehkäisykielteisyyttä ilmaistaan teologisista argumenteista viittaamalla esimerkiksi Jumalan luomistyöhön. Konkreettinen uskovalta toivottava ”teko” on silloin pikemminkin ”uskominen” Jumalan toimijuuteen kuin ehkäisystä kieltäytyminen oman toimijuuden ilmauksena.

Jumalaan Luojana ja Jeesukseen Kristukseen lunastajana ja Pyhään Henkeen pyhittäjänä vanhoillislestadiolaisuudessa kylläkin uskotaan. Vanhoillislestadiolaisuudessa ei puhuta ehkäisyn kieltämisestä vaan siitä, että Jumala on luonut ihmisen ja luo tänäkin päivänä. ”Minä uskon Jumalaan, Isään, Kaikkivaltiaaseen, taivaan ja maan luojaan.” (nainen, 194)

Samanaikaisesti Jumalan luomistyön kunnioittamisen kanssa verkkokeskusteluissa toistetaan tiuhaan ehkäisemättömyyden pontimina olevaa ajatusta ehkäisystä syntinä:

Tiedämme sen, että uskovaisetkin joissakin tilanteissa esim. sairastuessaan vakavasti, saattavat käyttää hetkellisesti ehkäisyä. Mutta tuohon ehkäisemiseen ei pitäisi lähteä liian ”kevyin perustein”. Mielestäni ensin pitää silloin puntaroida huolellisesti oma elämäntilanne. On varottava että uskon näköala ei kapeudu vain tähän hetkeen. Uskovaisen elämässä on aina läsnä ikuisuus näkymä. (215)

Arkiset ja käytännölliset tulevaisuusulottuvuudet saavat rinnalleen hengellisen ”ikuisuusnäköalan”, jossa arkisten valintojen motiivina ei ole ensisijaisesti hyvinvoinnin tai helpon elämän etsiminen vaan kuolemanjälkeinen elämä. Viittaus liian kevyisiin perusteluihin juontuu raamatuntulkinnasta, jossa tukeudutaan korinttilaiskirjeen ohjeeseen pidättäytyä seksuaalielämästä vain pariskunnan yhtei-

sestä sopimuksesta, eikä silloinkaan kohtuuttoman pitkiä aikoja (1. Kor. 7:5). Ehkäisyksi luetaan tällöin myös seksistä pidättäytyminen, joka voi lestadiolaisen tulkinnan mukaan olla hetkellinen vaihtoehto, muttei ratkaisu.⁵⁸ Ikuisuusnäköalan korostaminen vie yksittäisten ihmisten kohdalla huomiota pois uskon arkisista vaikutuksista. Tällöin ruumiillisuus saa hengellisen ulottuvuuden: päätökset omaa ruumista koskien ovat ikuisuusnäköalaa.

Ehkäisyä pidetään syntinä, joka erottaa ihmisen Jumalasta:

Eikä meillä sen takia oteta lapsia vastaan, että sillä ansaitsisimme autuutta, vaan siksi, ettei ehkäisyn syntikään erottaisi meitä Jumalasta. (283)

Ehkäisyopetus kuljettaa lestadiolaista yksilöä arkisista pohdintoista syntikäsitteiden lisäksi vanhurskauttamisopin äärelle. Ehkäisyopetuksen juuret eivät näytä olevan ensisijaisesti syntikäsitteissä, vaan syvemmillä teologisilla perustilla, käsityksessä ihmisen vanhurskauttamisesta.⁵⁹ Siitä, miten ihmisestä tulee kristillisen käsityksen mukaan pelastuksesta osallinen eli vanhurskas, juontuu puolestaan keskustelijan syntikäsite. Ehkäisyllä, ja oman ruumiillisen mukavuuden hakemisella siten jotakin muuta tekoa enemmän ikuisuusulottuvuuteen kohdistuvia seurauksia:

Ehkäisyn synnin suuruus paljastuu kuitenkin parhaiten silloin, kun viimeinen tuhansista vaihtoista on vaihdettu ja yhtä äkkiä huomaat talossasi joukon nuoria itseäsi fiksumpia ihmisiä. Kaikki luoja luomia ja jokaisen elämällä tarkoitus. Heidätkö olisi tullut estää syntymästä, jotta itsellä olisi ollut helpompaa sen pienen hetken jonka he ovat hoivaasi vaatineet. (271)

Jumalan luomistyössä ihmisellä on siten estäjän tai mahdollistajan rooli. Tämän argumentin suorakainen seuraus on, että mikäli ihminen asettuu poikkitehtäviin Jumalan luomisteossa ehkäisemällä, hän lankeaa syntiin, mikä erottaa paitsi hänet itsensä myös seuraavan sukupolven mahdollisuudesta tämän- ja tuonpuoleiseen elämään.

Protestanttinen uskonvanhurskaus lähtee ajatuksesta, että vain usko pelastaa: Jumala vanhurs-

kauttaa ihmisen antamalla lahjaksi uskon, jonka ihminen voi vastaanottaa.⁶⁰ Käsitukset vanhurskauttamisesta vaihtelevat myös luterilaisuuden sisällä. Lestadiolaisessa uskontulkinnassa on erotettu uskon- ja elämänvanhurskaus toisistaan terminologisesti ja sisällöllisesti.⁶¹ Hanna Nurminen on tuoreessa väitöskirjassaan todennut, että vanhoillislestadiolaisuudessa esiintyi yhtäaikaaisesti kaksi vanhurskauttamiskäsitystä 1970-luvulla. Nämä linjat hän nimesi armolinjaksi ja pyhityslinjaksi, joista armolinja korosti totaalista vanhurskauttamista ja ihmisen ykseyttä Jumalan vanhurskaudessa ilman tekoja. Pyhityslinja korosti oikeita tekoja vanhurskauttamistyön osana.⁶² Verkko keskustelijat käyttävät vanhurskaus-eritystermiä variaatioineen viljalti. Käytännössä keskustelu kulkee sen ympärillä, onko ehkäisystä kieltäytymisessä ja lasten synnyttämisessä kyse niin sanotusta tekojen uskosta, jossa ihminen pyrkii omilla teoillaan kohti pelastusta.

Verkko keskusteluissa kytkeydytään tiiviisti reformaation peruskysymyksiin, ja niissä viitataan tiuhaan Lutheriin⁶³ sekä keskiaikaiseen tekojen uskon symboliin, anekauppaan: ”puhuin ANEKAUPASTA, jota Luther vastusti ja opetti, että usko ei ole suoritus vaan lahja.”(36) Seuraavassa sitaatissa esiintyy lestadiolaiskeskusteluille tyypillinen ajatus armolinjan vanhurskauttamisesta,⁶⁴ kertakaikkisesta vanhurskaaksi tekemisestä, jossa ihmisen syntisyyttä ei katsota luettavan ihmisen syyksi viimeisellä tuomiolla:

Lutheria lukiessa on seljennyt se, että Kristus on uskon alkaja ja päättäjä, ja aivan kaikki siltä väliltä. Kristus näkee lävitseni, näkee piilotetuimmankin motiivin ja tukahdutetuimmankin tunteen taakse, mutta armahtaa minut siitä huolimatta, kun uskon. Hän katsoo syntistä olentoani Kristuksen lävitse, eikä sen vuoksi suostu laskemaan minussa asuvaa syntiä viakseni. (180)

Toisaalta keskusteluissa istuu tiukasti käsitys ihmisen syntisyydestä Jumalasta erottavana tekijänä ja teoilla ja tekemättä jättämisillä katsotaan olevan merkitystä pelastuksen kannalta. Tämä on tyypillistä pyhityslinjan vanhurskauttamiskäsitykselle. Ehkäisystä kieltäytyminen nähtiin ”autuuden ehtona”, vaatimuksena, joka tulee täyttää, jotta ihminen voisi pelastua. Samalla sitä näkemystä kyseenalaistettiin:

Usko kristukseen ja hänen sovitustyöhönsä pelastaa. En usko, että omilla töillämme voimme yhtään kurkottaa lähemmäs autuutta. onko tästä lapsiasiasta todella tullut autuuden ehto meille vl-uskovoisille? Synniksi se on aina saarnattu, mutta ihmetyttää kyllä jos ollessasi terve, asia on synti, mutta jos olet todella sairas, kohtu poistetaan tms, uuden raskauden estäminen ei olekaan enää synti? Mitkä muut asiat ovat syntiä terveenä ollessa, mutta kun olet sairas, eivät enää olekaan syntiä? En äkkiseltään keksi muita asioita. (nainen, 224)

-
- 58 Eksplisiittinen kerronta seksuaalisuudesta tai seksuaali-elämästä on aineistossa korostuneen ohutta ottaen huomioon, että lähes kaikki keskustelu koskettaa seksuaalielämää kuten ehkäisyä. Käsitukset pidättäytymisestä pohjautuvat siihen, että avioliitossa toteutuvaa seksuaalisuutta pidetään ainoana oikeana seksuaalisuuden toteuttamisen tapana.
- 59 Vanhurskaus-sanana merkityksestä ks. Palola 2012, 563–569. Vanhurskauttamisoppi edellyttää käsitystä sovituksesta, jossa kristillisen käsityksen mukaan Jumala on sovittanut ihmisten synnit Kristuksen ristinkuolemalla. Lehtonen 2005, 15. Luterilaiseen puhdasoppisuuteen kuului ajatus armon järjestyksestä (*ordo salutis*). Helmer 2014, 31–32. Armon järjestyksen korostaminen oli myös Laestadiuksen teologiassa vahva: miten ihminen siirtyy kuolleen uskon tilasta elävään uskoon. Juntunen 1982, 101–105; Manner 2006, 26.
- 60 Luterilaisten tunnustuskirjojen ympärillä on käyty laajoa akateemisia keskusteluja siitä, mitä vanhurskauttaminen tarkalleen ottaen on ja mitä se pitää sisällään. Etiikan rooli vanhurskauttamisen (*justificatio*) jälkeisessä pyhittymisessä (*sanctificatio*) ja hyvien töiden perustana jakaa protestantismia: muun muassa pietistit korostavat Jumalan tuntemista, ortodoksinen protestantismi eettisen toiminnan merkitystä vanhurskauttamisen jälkeisessä pyhittymisessä. Helmer 2014, 30, 34–35.
- 61 Vuosikirja 2005, 146; Kejonen 2014, 129.
- 62 Nurminen 2016, 219, 275.
- 63 Uskonpuhdistaja Martti Lutherilla (1453–1546) on keskeinen asema lestadiolaisessa opetuksessa. Talonen 2014, 30. Lestadiolaiset katsovat, että Laestadius herätti jälleen henkiin Lutherin alkuperäisiä ajatuksia. Opillisessa mielessä Lutherilla on siten jopa Laestadiusta keskeisempi asema opetuksen sisällöissä ja Raamatun tulkinnassa. Lohi 2003, 40.
- 64 Kertakaikkisesta, lahjaluonteisesta vanhurskauttamisesta on käytetty nimitystä forensinen vanhurskauttaminen. Helmer 2014, 30. 1970-luvun lestadiolaisessa armolinjan opetuksessa tehdään kuitenkin eroa myös forensiseen käsitykseen vanhurskauttamisesta, mikä tekee vanhoillislestadiolaisesta käsityksestä luterilaisuudessakin omaleimaisen. Nurminen 2016, 89, 99.

Verkkokeskusteluissa luodaan tiiviisti kytköksiä yksilöiden oman ajattelun ja teologisen tradition välille. Omaa ajattelua peilataan vanhurskauttamisopetukseen ja syntikäsitteeseen, opetusta haastetaan ja siihen mukaudutaan. Toisin kuin liikkeen virallisissa teksteissä, joissa vanhurskauttamisesta puhutaan opillisella ylätasolla, verkossa neuvoteltua käydään eletyn elämän lähtökohdista käsin. Opilliset elementit ja opetuksessa esitetyt liikkeen ideat ovat koko ajan vuorovaikutuksessa elämäkokemusten ja -tapahtumien kanssa ja sitä kautta ne tulevat myös haastetuiksi. Verkkokeskustelut näyttävät, että lestadiolaiset ovat hyvin perillä teologisen traditionsa sävyistä ja korostuksista ja pohtivat vakavasti niiden merkitystä elämässään.

Elämänvanhurskaudesta, jossa teoilla, toimilla tai tekemättä jättämisillä on olennaisesti paikka osana uskoa, saatetaan kriisien kautta löytää tie hyväksyvämpään tulkintaan uskonvanhurskaudesta. Esimerkiksi alla olevassa sitaatissa nainen, joka on päättänyt käyttämään ehkäisyä raskaan elämäntilanteen jälkeen, kertoo oivalluksestaan:

Täälläkin yksi 2 lapsen äiti ja ehkäisee. Rankkojen raskauksien ja mielen romahtamisen takia olin niin syväällä, että en nähnyt [sic] elämässä enää mitään iloa. Lapset olivat vain ”pakko”. Sain ehkäisyn, terapiaa sekä sosiaalityöntekijän apua. Sen jälkeen elämänilon on palannut ja parisuhteestakin voi nauttia. Lapsetkin ovat alkaneet tuntua ihanilta ja jaksan taas huolehtia heistä. Kävin läpi koko elämäni ja tulin siihen tulokseen, että koskaan enää en anna muiden määrittellä elämäni. Lapsuuteni ei ollut mitään ”ihanneperheessä” elämistä. Olen löytänyt uskominen todellisen ilon – herännyt lain ja käskyjen unesta. Ennen uskoni oli pelkkää synnin etsimistä, omasta itsestä ja toisista. Tänään olo on vapaa ja luottavainen. Kehotan kaikkia lukemaan oppi-isämme tekstejä sekä raamattua ja onni on jos on ymmärtävät läheiset. (nainen, 113)

Kerronnassa tapahtuu erilaisia siirtymiä. Sosiaalisessa elämässä näkyviä siirtymiä ovat esimerkiksi ratkaisut erkaantua liikkeen yhteydestä ja aktiivisesta toiminnasta. Kaikki siirtymät eivät kuitenkaan ole sosiaalisia, vaan ne voivat olla myös teologisia. Yllä olevassa sitaatissa henkilön teologiassa ta-

pahtunut siirtymä tapahtui kahden erilaisen vanhurskauttamisopillisen tulkinnan välillä. ”Lain ja käskyjen unesta herääminen” eli pyhityslinjan käsityksestä on siirrytty armolinjan tulkintaan, jossa henkilö on ”löytänyt uskominen todellisen ilon”. Kun pyhityslinjan tulkinnassa ehkäisemättömyys on ainoa vaihtoehto uskossa säilymiseksi juuri ruumiillisten tekojen ja teologian tiiviissä kytköksessä, armolinjalla ruumiillisilla teoilla ei ole tällaista vanhurskautta lisäävää tai estävää merkitystä. Siten nainen on voinut valita yhtäaikaaisesti sekä ehkäisyn että vanhoillislestadiolaisessa uskossa pysymisen, vaikka ehkäisy ei edelleenkään olisi teologinen ideaali. Nurmisen näkemykseen tukeutuen väitän, että keskustelu on samaa juurta 1970-luvulla liikkeessä käytyjen keskustelujen kanssa kahden erilaisen vanhurskauttamisopin välillä. Analyysini osoittaa, että käsitykset elävät yhä liikkeessä rinnakkain.

EHKÄISEMÄTTÖMYYS JA EHKÄISYN KÄYTTÖ ELETYNÄ USKONA

Analyysini perusteella esitän, että verkkokeskustelujen perusteella ruumiilla ja teologialla on kiinteä suhde lestadiolaisuudessa. Ruumiin ja teologian suhde on kahtalainen, jopa kehällinen. Ensinnäkin teologia on vahvasti sisäistetty ja tiedostettu osa arkista elämää ja säätelee ehkäisyvalintoja. Teologia ruumiillistuu. Toiseksi naisen, ja joskus miehenkin, ruumis uupuu, mikä tuottaa postmodernissa individualisoituneessa maailmassa paineen ryhtyä ehkäisemään. Tämä ohjaa teologiseen uudelleen tulkintaan, jossa ruumiillinen saa uusia teologisia merkityksiä. Näin ruumiillinen teologisoituu. Päätös ehkäistä tai olla ehkäisemättä syntyy teologian ja ruumiin välisessä vuorovaikutuksessa. Vuorovaikutukselliset tekijät, kuten terveys ja sairaus, kiinnittyvät ruumiiseen mutta ovat samalla teologisia, esimerkiksi ruumiillisten tekojen suhde pelastuksen kysymyksiin vanhurskauttamisopissa. Ruumis ja teologia kietovat ihmisen materiaalisen kehon ja idean pyhästä yhdeksi ruumiillistuneeksi kokonaisuudeksi erityisesti naisen elämässä.

Ehkäisemättömyydestä käytävä keskustelu sijoittuu pääosin yhteisön sisälle. Näin on, koska liikkeestä lähteminen tekee ehkäisykeskustelun merkityksettömäksi juuri siksi, että se kiinnittyy

niin tiiviisti käsitykseen vanhurskauttamisesta. Arki muokkaa teologiaa ja teologia siivilöityy arkeen, mikä näkyy verkossa. Eri sukupolvien ja uskonnollisten näkökulmien yhtäaikaisuus ja toisiinsa limityminen verkossa saa aikaan verkkokeskustelun potentiaalinen muutosvoimana.⁶⁵ Lestadiolaisuudessa se tarkoittaa suhteellisen avointa ja henkilökohtaista keskustelua ilman, että yhteisö hajoaisi tai yhteisön jäsenille koituisi hankaluuksia opetuksesta poikkeamisesta. Arjessa esiintyvien käsitysten suhde liikkeen virallisen tason opetukseen jää kuitenkin tämän analyysin ulkopuolelle.

Verkkokeskustelujen perusteella lestadiolaisuudessa ruumiillinen on hengellistä. Gregory Grieve esittää, että kokemusta ruumiissa elämisestä ei tule ottaa annettuna, vaan ideologisena.⁶⁶ Ihmiset ovat ruumiillisia sosiaalisissa ja kulttuurisissa mielessä. Tämän analyysin perusteella totean, että ihmiset ovat ruumiillisia myös teologisessa mielessä: uskominen on eletty prosessi ja ruumis on osa jumalasuhdetta. Se, miten lestadiolainen elää, synnyttää, rukoilee tai ehkäisee raskautta, on rakentunut teologisesti suhteessa käsitykseen siitä, millainen Jumala on ja mitä hän ihmiseltä odottaa. Tätä käsitystä epäilemättä muodostetaan yhteisöllisesti ja sosiaalisesti mutta yksilökohtainen usko antaa ruumiilliselle aktille sen perimmäisen merkityksen.

Uskontoon sitoutuminen on uskontososiologiassa nähty sosiaalistumisena, joka voi konservatiivisten yhteisöjen kohdalla tarkoittaa vahvasti arkea normittavaa ja jopa puristavaa otetta.⁶⁷ Sosiaalistuminen ja valtarakenteet ovat osa ilmiön kokonaisuutta. Kysymys siitä, miksi ihminen valitsee lähes koko sukukypsän ajan kestävät raskaudet postmodernina aikana, on monitahoinen. Tässä artikkelissa esitän, että vastaus voi sosiaalisten tekijöiden lisäksi olla henkilökohtainen teologinen neuvottelu oman tradition kanssa. Usko on tämän analyysin mukaan mystiikkaan taipuva käsitys luottamuksesta, jonka arkiset seuraukset jäävät ihmiselle joskus käsittämättömäksi ja eettisesti katsottuna jopa mieltömiksi. Lestadiolainen uskontulkinta toistaa pietististä käsitystä mystiikasta, jossa uskon päämäärä ei ole ajallinen eettinen toiminta vaan osallisuus Jumalan valtakunnasta. Laajemmassa mittakaavassa tämä lähestyy teologisen metafysiikan kysymyksiä:

missä määrin etiikan ja hyvän elämän ymmärretään kuuluvan uskoon ja vanhurskautetun elämään niin lestadiolaisuudessa kuin ympäröivässä valtavirtaluterilaisuudessa?

Henkilökohtainen usko on mystiikkaa korostavan pietismin tietorakenne, joka operoi teologisen tiedon ja ruumiin tiedon kanssa. Teologia uskonnollisen yhteisön käytänteiden legitimoijana ei ole irrallaan sosiaalisista tekijöistä: se on sosiaalisesti rakentunutta, sosiaalisesti ylläpidettyä ja jaettua. Ruumiin kautta koettu vastarinta on tässä tutkimuksessa myös epistemologinen kysymys: se on syy kirjoittaa verkossa kokemuksistaan ja sellaisena tiedon tuottamisen lähtökohta. Toisessa kontekstissa tehty tutkimus voisi tuoda esiin enemmän ruumiillista mukautumista ja sopeutumista. Toisaalta tässä analyysissä yhteisöön mukaudutaan myös ruumiin vastahakoisista viesteistä huolimatta: silloin valta- ja väkivaltarakenteiden huomioon ottaminen on tarkastelussa olennaista.

Uskonnolliset käytänteet ovat olleet eletyn uskonnon tutkimuksen keskiössä.⁶⁸ Tutkimuksessaani päädyin tulokseen, että käytänteet tai yhteisön vaikutus eivät riitä selittämään eletyn uskonnon kokonaisuutta lestadiolaisuuden kohdalla. Koska ehkäisemättömyydestä ei seuraa arkeen pelkkää hyvää, uskontulkintaa joudutaan tarkistamaan. Tällöin palataan uskon kognitiiviseen puoleen: mistä uskossa oikeastaan on kyse? Kognitiivista teologista työskentelyä tehdään myös silloin, kun irtaudutaan perinteisestä tulkinnasta. Tällöin käytänteet myös muuttuvat: ehkäisy saattaa asettua osaksi eletyn uskonnon mukaista uskovaaisuutta, vaikka se ei edelleenkaan olisi opillinen ideaali.

Henkilökohtainen ruumiin viestejä kuunteleva usko muodostuu jännitteiseksi voimavaraksi. Uskon ulottuvuus on ruumiillista luottamusta, vahvasti kokemukseen sitoutunutta vakautta siitä,

65 Kolodziejska 2014, 163.

66 Grieve 2010, 49.

67 Ks. esim. Lampela 2013, 122; Linjakumpu 2015, 89–90.

68 Kupari 2015, 25.

mihin yksilö haluaa elämäänsä ohjata. Silloin termin uskonto (religion) sijaan uskontoa kuvaavaksi termiksi sopii paremmin usko tai luottamus (faith). Esitänkin, että erityisesti arkisten valintojen voimakkaasti perusteltu teologinen pohja ohjaa käyttämään lestadiolaisten kohdalla eletyn uskonnon (lived religion) sijaan käsitettä eletty usko (lived faith). Englanninkielisessä akateemisessa keskustelussa tätä termiä ei ole käytetty. Lived religion -tutkimuksessa on haluttu häivyttää rajaa institutionaalisen ja arkisen tai opin ja elämän kaltaisten vastakkainasettelujen väliltä. Fokus on ollut käytänteissä, vaikka kontekstissa, jossa teologinen pohja on tuttu ja se koetaan arkisen elämän kannalta merkityksellisenä ja konkreettisenä, kytkös tiedollisen ja kokemuksellisen aineksen välillä on olennainen. Eletyn uskon tutkimusta on juuri se, että otetaan nämä molemmat, ruumis ja teologia eli uskonnon materiaallinen ja kognitiivinen ulottuvuus tarkasteluun yhtä aikaa. Eletty usko sopii kuvaamaan uskontoa, jossa teologisen tradition ja opin asema on vahva arkisen elämän määrittäjänä ja selittäjänä.

Meri-Anna Hintsala, teol. maist.
meri-anna.hintsala@evl.fi

KIRJALLISUUS

- Anttonen, Veikko
1996 *Ihmisen ja maan rajat: Pyhä kulttuurisena kategoriana*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Ammerman, Nancy T. (ed.)
2007 *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Oxford: Oxford University Press.
- Bender, Courtney J.
2012 ”Touching the Transcendent: Rethinking Religious Experience in the Sociological Study of Religion”. *What Matters? Ethnographies of Value in a not so Secular Age*. New York: Columbia, 201–218.
- Berger, Peter & Luckmann, Thomas
2002 *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Coffey, Amanda
1999 *The Ethnographic Self*. London: SAGE.
- Durkheim, Emile
2001 *The Elementary Forms of Religious Life*. Transl. Carol Cosman. Oxford: Oxford University Press.
- Grieve, Gregory
2010 ”Virtually Embodying the Field: Silent Online Buddhist Meditation, Immersion, and the Cardean Ethnographic Method”. *Heidelberg Journal of Religions on the Internet* 4:1, 35–62.
- Hakala, Katariina & Hynninen, Pirkko
2007 ”Etnografisesta tietämisestä”. *Etnografia metodologiana*. Toim. S. Lappalainen & P. Hynninen & T. Kankkunen & E. Lahelma & T. Tolonen. Tampere: Vastapaino, 209–225.
- Helmer, Christine
2014 *Theology and the End of Doctrine*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press.
- Hine, Christine
2015 *Ethnography for the Internet: Embedded, Embodied and Everyday*. London: Bloomsbury.
- Hintsala, Meri-Anna
2012 ”Vanhoillislestadiolaisuus ja sukupuoli verkossa auto-netnografisesti tarkasteltuna.” *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 4/2012, 28–37.
- 2013 ”Tuoreimmat versot verkossa”. *Tuoreet oksat viinipuussa: Vanhoillislestadiolaisuus peilissä*. Toim. M.-A. Hintsala & M. Kinnunen. Helsinki: Kirjapaja, 83–103.

- Hurtig, Johanna
2013 *Taivaan taimet: Uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Tampere: Vastapaino.
- Juntunen, Hannu
1982 *Lars Levi Laestadiuksen käsitys kirkosta*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 132. Helsinki: Suomalainen Teologinen Kirjallisuusseura.
- Kejonen, Eetu
2014 *Sexualitet i en brytningstid: En etisk analys av två finländska väckelserörelser syn på samhälle, kyrka och homosexualitet åren 1970–2011*. Diss. Åbo: Åbo Akademi.
- Kolodziejka, Marta
2014 ”Religion on Catholic Internet Forums in Poland”. *Nordic Journal of Religion and Society* 27:2, 151–166.
- Kozinets, Robert
2015 *Netnography – Redefined*. London: SAGE.
- Kupari, Helena
2015 *Sense of Religion: The Lifelong Religious Practice of the Evacuee Karelian Orthodox Women in Finland*. Diss. Helsingin yliopisto.
- Lampela, Liisa
2013 ”Valintana äitiys: Uskonnollisen sosialisointin ilmeneminen vanhoillislestadiolaisen morsiamen elämänvalinnoissa”. *Teologinen Aikakauskirja* 118, 112–126.
- Lappalainen, Sirpa
2007 ”Havainnoinnista kirjoitukseksi”. *Etnografia metodologiana*. Toim. S. Lappalainen & P. Hynninen & T. Kankkunen & E. Lahelma & T. Tolonen. Tampere: Vastapaino, 113–133.
- Lehtonen, Tommi
2005 ”Sovinto ja sovitus teologisina käsitteinä”. *Teologinen Aikakauskirja* 110, 3–19.
- Linjakumpu, Aini
2015 *Uskonnon varjot: Hengellinen väkivalta kristillisissä yhteisöissä*. Tampere: Vastapaino.
- Lohi, Seppo
2003 ”Avaintenvalta lestadiolaisessa liikkeessä”. *Teologinen Aikakauskirja* 108, 40–58.
2007 *Lestadiolaisuuden suuri hajaannus ja sen taustat*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys SRK.
2009 ”Minä uskon Jumalaan, Isään.” Alustus SRK:n tiedotustilaisuudessa Oripäessä lauaintaina 27. kesäkuuta 2009. Julkaisematon, tutkijan hallussa.
- Lynch, Gordon
2012 *On the Sacred*. Durham: Acumen.
- Lövheim, Mia
2007 ”Virtually Boundless? Youth Negotiating Tradition in Cyberspace”. *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Ed. N. Ammerman. Oxford: Oxford University Press, 83–100.
- Manner, Katja
2006 *Naisen ruumiin teologia Lars Levi Laestadiuksen saarnoissa*. Helsingin yliopiston teologisen etiikan ynnä uskonnonfilosofian pro gradu -tutkielma. HYT-TK.
- Markham, Annette & Buchanan, Elizabeth
2012 *Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from AoIR Ethics Working Committee*. <http://aoir.org/reports/ethics2.pdf> (5.5.2016).
- McGuire, Meredith
2007 ”Embodied Practices: Negotiation and Resistance”. *Everyday Religion: Observing Modern Religious Lives*. Ed. N. Ammerman. Oxford: Oxford University Press, 187–200.
2008 *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Niemelä, Kati
2006 *Vieraantunut vai pettynyt? Kirkosta eroamisen syyt Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.
- Nilsson, Kristina
1988 *Den himmelska Föräldern: Ett studium av kvinnans betydelse i och för Lars Levi Laestadius’ teologi och förkunnelse*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala Women’s Studies. A. Women in Religion 1. Uppsala.
- Nurminen, Hanna
2016 *Jumala vai minä? Kaksi käsitystä vanhurskauttamisesta 1970-luvun vanhoillislestadiolaisuudessa*. Diss. Helsingin yliopisto.
- Nykänen, Tapio & Luoma-aho, Mika
2013 *Poliittinen lestadiolaisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Orsi, Robert
2003 ”Is the Study of Lived Religion Irrelevant to the World We Live in? Special Presidential Plenary Address, Society for the Scientific Study of Religion, Salt Lake City, November 2, 2002”. *Journal of the Scientific Study of Religion* 42:2, 169–174.

2005 *Between Heaven and Earth: The Religious Worlds People Make and the Scholars Who Study Them*. Princeton: Princeton University Press.

Palola, Jukka

2012 ”Vanhurskaus-sanueen kääntäminen Vanhassa testamentissa”. *Teologinen Aikakauskirja* 117, 563–569.

Palola, Tuomas

2015 *Amerikkalainen vai pohjoismainen? Amerikan apostolis-luterilaisuus 1884–1929*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

Primiano, Leonard N.

1995 ”Vernacular Religion and the Search for Method in Religious Folklife.” *Western Folklore* 54:1, 37–56.

Päivämies

2016 ”Tukea lapsirikkaiden perheiden arkeen”. 2.3.2016. <http://paivamies.fi/uutiset/1771/> (29.9.2016).

Utriainen, Terhi & Salmesvuori, Päivi & Kupari, Helena

2014 ”Introduction: Critical and Creative Turns”. *Finnish Women Making Religion: Between Ancestors and Angels*. Ed. T. Utriainen & P. Salmesvuori. New York: Palgrave, 1–17.

Rothenbuhler, Eric W.

1998 *Ritual Communication: From Everyday Conversation to Mediated Ceremony*. London: SAGE.

Ruoho, Aila & Ilola, Vuokko

2014 *Usko, toivo ja raskaus*. Helsinki: Atena.

Talonen, Jouko

2014 ”Lestadiolaisuuden synty, leviäminen ja hajaannukset”. *Teologinen Aikakauskirja* 119, 19–34.

2016 ”Lestadiolaisuus muuttuvan ajan paineissa.” *Perusta* 3/2016.

Thomas, Jim

1993 *Doing Critical Ethnography*. London: SAGE.

Toivio, Kati

2013 ”Ehkäisykielto: Omantunnon asia vai ihmisoikeuskysymys?” *Tuoreet oksat viinipuussa: Vanhoillislestadiolaisuus peilissä*. Toim. M.-A. Hintsala & M. Kinnunen. Helsinki: Kirjapaja, 124–144.

Vuosikirja

2005 *Minä uskon*. Oulu: Suomen Rauhanyhdistysten Keskusyhdistys.

Yle

2014 ”Lestadiolaisuus on naiselle työ”. 22.12.2014. <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/12/22/lestadiolaisuus-naiselle-tyo> (8.5.2017).